

TÖRTÉNETI MUZEOLÓGIAI SZEMLE
A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 20.

TÖRTÉNETI
MUZEOLÓGIAI
SZEMLE

20.

MAGYAR MÚZEUMI TÖRTÉNÉSZ TÁRSULAT

BUDAPEST, 2022

A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 20.

Szerkesztők

Ihász István

Pintér János

A szerkesztők munkatársa

Szvitek Róbert József

Szerkesztőbizottság

Béres Katalin

Bircher Erzsébet

G. Merva Mária

Horváth László

Huszár Zoltán

Ihász István

Kaján Imre

Pásztor Andrea

Pintér János

Szoleczky Emese

Tamás Edit

Tóth István

Zombori István

Tördelés

Hajós Bálint

A TÁJ ÉS AZ EMBER. HERPÁLYTÓL A FALUVÁROSIG A BIHARI MÚZEUM RÉGI/ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSA*

Szőke Richárd Rajmond – Szűcs Endre – Török Péter

A berettyóújfalui Bihari Múzeum 1974-ben nyitotta meg kapuit a látogatóközönség előtt a Kossuth utca 36. szám alatt található, egykor a Fényes család tulajdonát képező, épületben. Múzeum alapítása már az 1950-es években aktív kérdésként jelentkezett a településen, de a lelkes gyűjtőmunkát – amelyet helyi tanárok, **Sándor Mihályné, Erdélyi Gábor**, vezettek – még nem koronázta siker. Az összegyűjtött tárgyakat a Bihari Múzeum elődjeként számon tartott Néprajzi Házban helyezték el, de ez csupán ideiglenes megoldás lehetett, mert a gyűjteménynek otthont adó épületet hamarosan lebontották. A gyűjtemény darabjait az egyik helyi általános iskolába menekítették, de a sok viszonytárság erősen megrostálta az állományt. Az intézményesülés kereteinek kialakítása és a berettyóújfalui múzeumalapítási igény felkarolása **Dankó Imré**hez köthető, aki az 1970-es évek elejétől intenzív lépéseket tett. Az 1974. október 17-én – a település „felszabadításának” emléknepjén – megnyitott Bihari Múzeum alapvetően néprajzi és történeti tárgyi, illetve iratgyűjteménnyel rendelkezett és ez tükröződött az állandó kiállítások tematikájában, amelyben hangsúlyos szerepet kapott a Sárrett lelt – és **Szűcs Sándor** által idealizált – világa.

A rendszerváltozást követően Berettyóújfalui épülethasználatában jelentős változások indultak meg: a rendőrség, amely korábban az egykori – 1874/75-ben épült – községházát használta, kiköltözött és az MSZMP székházát vette birtokba. Ezzel a lépéssel megnyílt a lehetőség afelé, hogy a közgyűjtemények – múzeum és könyvtár – egy épületbe, a város központjába kerüljenek. Az 1990-es évek elhúzódó bizonytalansága és felújítása a múzeumot passzivitásra kárhoztatta, a gyűjtemény éveken keresztül, egészen 2001-ig becsomagolva várt a költözésre. Az egykori községháza emeletén berendezkedő múzeum – a földszintet a Sinka István Városi Könyvtár vette birtokba – áttelepítése és az új kiállítási egységek építése közel két évig tartott, amelyek közül a régészeti és helytörténeti termek 2003 májusában, a két néprajzi terem pedig 2004. október 17-étől váltak látogathatóvá a nagyközönség számára. 2004-et követően bihari irodalomtörténeti és egy játéktörténeti kiállítási egységgel egészült ki az állandó tárlat.

A múzeum állandó kiállítása változtatásra szorult, de megújításra, új termek nyitására nem volt lehetőség, az idő múlásával egyre nagyobb mértékben erodálódott. Az első komolyabb beavatkozásig, egészen 2010-ig kellett várnia a múzeum munkatársainak, amikor pályázati keretek között sikerült a régészeti tematikát frissíteni, interaktív formában megújítani a bemutatót. *A Volt egyszer egy újkőkori világ...* című kiállítási egységet napjainkban is változatlan minőségben tekinthetik meg a látogatók.

Az állandó kiállítás teljes körű megújításának ötlete 2018-ban kezdett körvonalazódni, amikor a Bihari Múzeum épülete és a kiállítása, mint „turisztikai attrakció” került be egy konzorcium által benyújtott TOP-os projektbe.¹ Az első tervek alapján csupán a meglévő kiállítás egységeit akarták

* A publikáció az NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiuma által támogatott *A berettyóújfalui járás Bihar vármegye egykori történetiségének feldolgozására Interdiszciplináris kutatás, tanulmányok, monográfia, konferencia megvalósítására* című, 650132/00014 azonosító számú pályázat keretében készült.

1 A TOP-1.2.1-15-HB1-2016-00010 kódszámú, *Nyeregre fel! Múltidéző túra a Berettyó mentén* című projekt Berettyóújfalui, Bakonszeg és Zsáka települések részvételével. Bővebben lásd: <https://nyeregrefel.berettyokk.hu/> (A letöltés ideje: 2022. április 28.)

némi informatikai fejlesztéssel „felturbózni”, 21. századi formára hozni. A múzeum munkatársai ekkor tettek le egy átfogóbb koncepciót az átalakításra, amely közel húsz év után teljes mértékben aktuálissá vált. A kivitelezéshez az említett projekten kívül még két **Kubinyi Ágoston** pályázatra is szükség volt, illetve további Nemzeti Kulturális Alap és Járásszékhely forrásokat is sikerült részfeladatokra szerezniük.

A korábban öt – régészeti, két néprajzi, egy irodalomtörténeti és egy helytörténeti – egységből álló kiállítást két év alatt egy kilenc osztatú, szinte minden részletében megújított kiállítássá fejlesztettük, amely 2021. augusztus 20-án nyílt meg a nagyközönség előtt.

A kiállítási egységek ismertetése

Az állandó kiállítás első egysége az Ős-Kő-Művek nevet viselő ásványtani ízelítő. Múzeumunk természettudományi gyűjteményének 82 leltári tételéből válogattuk ki azt a 9 darabot, amelyek jelen egységet alkotják. A szelektálásnál figyelembe vettük, hogy eltérő földtörténeti korokból kerüljenek ki az ásványok. A falra ragasztott kis üvegtárolókhhoz is csak a korszak neve került ki, meghagyva így egy későbbi műtárgycsere lehetőségét. További előnye még ezen átlátszó tárolóknak, hogy a látogatók több szemszögből vehetik szemügyre a köveket, mintha hagyományos vitrinben helyeztük volna el azokat. Az öt fali tartó mellett egy félig nyitott, félig zárt, háromsoros üvegvitrinben is helyet tudunk szolgáltatni a tárgyaknak, hogy az ott tárolt hétköznapi sötömb darabokat kezükbe vehessék látogatóink. Bár a gyűjteményben lévő ásványok nem kifejezetten a bihari régióból származnak, hanem a Kárpát-medence több pontjáról, mindenképpen szerettük volna prezentálni műtárgyállományunk sokszínűségét.

Tovább haladva kiállításunkban a *Volt egyszer egy újkőkori világ...* elnevezésű terem következik, mely már szervesen kapcsolódik a bihari táj történetéhez. (1. kép) A neolitikum időszakát bemutató kiállítási egység apropóját egy '70-es években zajlott ásatás adta. A részegység legmonumentálisabb eleme az eredetihez képest 1:2 arányú korabeli paticsfalas, nádtetős lakóház-rekonstrukció. Az üvegvitrinben kiállított tárgyak a korszak sajátosságait kívánják bemutatni, a közeli lelőhelyeken végzett régészeti munkák eredményeként felszínre került temetkezési tárgyak, agyagedények és csontból készült eszközök rekonstrukciói találhatóak meg itt. A vitrinek egy-egy interaktív fiókot is rejtnek, melybe szintén olyan műtárgy-másolatok kerültek, amit akár a hétköznapi látogató, akár a múzeum-

pedagógiai foglalkozásra érkező diáksereg is jobban megvizsgálhat. A terem két végében található képernyőkön egy-egy videó látható, egyik a kőbaltá, másik az agyagedény készítés módszerét hivatott szemléltetni.

A térségben feltárt, népvándorlás korabeli temetőket és sírokat a *Népek országútja* című kiállítási egységben mutatjuk be, mely valójában egy informatív, interaktív falat foglal magába. A Berettyóújfalu és a szomszédos települések területén egykor megtalált szarmata, gepida, avar és honfoglaló magyar emlékek térképen is követhetőek. A lelőhelyeket kis lámpák is jelölik, amelyek a megfelelő gomb megnyomására

1. kép – A *Volt egyszer egy újkőkori világ...* című kiállítási egység, 2022. (Fotó: Szücs Endre)

felvillannak, továbbá a térkép mellett elhelyezett fotókból is megismerhetik a környéken végzett feltárások eredményeit. Ezeken főként fegyverek, a viselet különböző elemei, edények, lószerszámok szerepelnek, ezek között található meg a méltán híres herpályi pajzsdudor másolata is, amely 1854-ben került elő és az eredeti tárgyat azóta is a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi.

A második nagyobb terem hosszú intervallumot ölel fel, az Árpád-kortól egészen a dualizmus koráig. Ennek oka, hogy a gyűjteményünk nem tartalmaz jó állapotban lévő középkori és kora újkorai kulturális javakat, így erre az időszakra nagy hiátus jellemző. A *Régiekből Újfalú* című egységünk koncepciója a Berettyó-menti települések hanyatlásának, Újfalú felemelkedésének bemutatása volt. Az Árpád-kori leletek egy téglafalba épített vitrinben kaptak helyet, utalva a korszakban felépített, Csonkatoronyként ismert herpályi monostortemplomra. Ennek egy része ugyan ma is áll, a feltételezett egykori állapotot egy 3D-s videórekonstrukción is szemléltetjük a falon látható kijelzőn. Időben nagyot ugorva a következő vitrin már a 17–18. századot eleveníti fel, numizmatikai gyűjteményünk-ből kiválogatott 11 darab érmének és 2 darab papírpénznek biztosítva itt helyet. A falon látható portrék eredeti festmények, a rajtuk szereplő személyek a berettyóújfalui helytörténet kiemelkedő alakjait ábrázolják. A századfordulóhoz való közeledést a viseletek, könyvek, folyóiratok és a hétköznapi tárgyak bemutatásán keresztül ismertetjük.

Következő termünk a Sárrét világába kalauzol el, hiszen a folyószabályozás előtt vidékünk jelentős részét víz és mocsár borította. Az érintett települések e mocsárvilág szélén helyezkedtek el, innen kapta az egység *A Sárrét peremén* címet. (2. kép) A műgyantából kiöntött padló egyfajta vizes, sáros látszatot kölcsönöz a helységnek, a terem oldalán pedig élethű vízrekonstrukció téveszti meg a látogatókat. Külön kiemelendő az az eredeti bődönhajó, ami ezen a víznek látszó felületen helyezkedik el. Régióinkból ismeretes az úgynevezett pákász életmód, ami a mocsárvidék vadászó, halászó, gyűjtögető tevékenységet folytató, a társadalom peremére szorult emberekre volt jellemző. A pákászat során használt tárgyak szinte beleolvadnak az ehhez a léthez kapcsolódó, sokszínű állat- és növényvilág természetes élőhelyét megmutatni kívánó lekicsinyített terepbe. E teremben helyezkedik el legnagyobb kijelzőnk, amelyen a látogatók egy a múzeum számára készített természetfilmen keresztül merülhetnek el jobban az egykori ökoszisztémában. Az élményhez hozzájárulnak a videó természetes hanghatásai: a madarak csiripelése, a víz csobbanása igazán jól illeszkedik az egység mondanivalójába.

A méhészet és a népi gyógyászat hagyományait mai is ápolják Biharban, ennek enged teret a *Boszorkánykonyha* nevet viselő egységünk. A kevesebb, mint 4 négyzetméter alapterületű részlegünk kicsi, de üde színfoltot jelent szó szerint, hiszen helyi méhészek különböző alapanyagait és termékeit ismerhetik meg e helyen vendégeink. Fotókon keresztül ismerkedhetnek meg a méhész feladataival, eszközeivel, hiszen műtárgyvédelmi okokból ezek nem kerülhetek be a kiállításba. Gyűjteményünk tárgyait polcokra helyeztük, ezek nem feltétlenül kizárólag az említett témakörhöz kapcsolódnak, olyan általános használati tárgyak találhatók meg itt, mint a fonott kosár, a petróleumlámpa, különböző méretű sziták és üvegek.

2. kép – A zord mocsárvilág *A Sárrét peremén* elnevezésű teremben, 2022. (Fotó: Szűcs Endre)

3. kép – Részlet *A világ közepe* című kiállítási egységből, 2022. (Fotó: Szűcs Endre)

Az előző két egység eltávolodott Berettyóújfalu szigorúan vett területétől, ám *A világ közepe* nevű kiállítási egységünk folytatja az eddig ismertetett településtörténetet. (3. kép) Az I. világháborútól jutunk el 1979-ig, utóbbi fontos dátum számunkra, ekkor vált várossá Berettyóújfalu. Ezen kívül emlékezünk arra a kitüntetett időszakra, mikor Berettyóújfalu Bihar vármegye székhelyeként működött a trianoni döntés után. A múzeumban őrzött cserkészeti anyagból kiemelt egyenruha, könyvek, használati tárgyak tovább ékesítik a kényszerpályának és aranykornak egyaránt nevezett periódus összefoglalóját. A terembe belépve rögtön megragadhatja figyelmünket az a mennyezetig érő hirdetőoszlop, amelyen a századforduló után megjelent helyi újságok hirdetési találmányai találhatók és egy kis vitrint is magába rejt. Katonaládák, fegyvermaradványok, katonai eszközök jelenítik meg a világháborús borzalmakat, a falon térképek segítik a bihari kötődésű hadicselekmények közötti eligazodást. A Horthy-korszakot egy nyomógombos községtérképen túl, meghívók, érmék, felngyitott képeslapok teszik még közelebbivé. Következő sarokpontunk az 1956-os forradalom, amelyről szinte alig őriz valamit a múzeum, de az elmúlt évek kutatásai lehetővé tették, hogy feltüntessük azt a 43 nevet, akiről már tudjuk, hogy részt vettek az események bihari sodrában. A szocialista kori fejlődés szakaszát településünkön is gyárak, lakótelepek építése jelezte, ezek fotónagyítás formájában alkotják a terem egyik oldalának háttérét. Általános korabeli használati tárgyak mellett, mint amilyen a televízió, a rádió, a bútorok, helyi különlegességeket is szeretnénk volna megmutatni. Így az Elzett-gyárban készült evőeszközök, a város kulcsa, a várossá avatási ünnepség fotóalbuma is e helyen szerepel.

Legutolsó termünk mélyebb koncepcióval rendelkezik. A Bihari Múzeum működésében, indulása óta fontos szerepet töltenek be néprajzi jellegű kiállításai, nincs ez másként az *Élet-Út* című kiállítási egységnél sem. (4. kép) A születéstől a halálig tartó emberi lét bemutatása történik ezen a vizuálisan ingergazdag részlegen. Rengeteg fotó díszíti a falakat és a kiállított műtárgyak száma ezzel egyenesen arányos. A paraszti lét mindennapjait képező életszakaszokba nyújtunk bepillantást, a gyerekkor, az iskola, a szerelem és a házasság mérföldköveire fektetve nagyobb hangsúlyt. Helyi különlegességeket is magáénak tudhat ezen egység, hiszen egy üvegvitrin őrzi a furtai hímzésű kötevényeket. Másolatok itt is segítik a gondolatiság könnyebb megértését: bölcsőben fekvő gyermekbábú, iskolapad, házassági viseletbe öltöztetett bábuk, csónak alakú fejfa szemléltetik az élet főbb állomásait. A bőséges vizuális kínálatot egészítik ki azok a tabletek, melyeken további fényképek és videók láthatóak, illetve egy nagyobb kijelzőn az a videó is megtekinthető, amelyet egy helyi néptánc egyesület készített el, hogy bemutassák a népi gyerekjátékokat.

4. kép – Az *Élet-Út* című egység alapját a múzeum néprajzi gyűjteménye alkotja, 2022. (Fotó: Szűcs Endre)

A *Trubadúrok, népi írók a faluvárosban* című egység az országos ismertséget is szerző, Biharhoz köthető irodalmi szereplők bemutatására vállalkozik. **Szabó Pál**, **Sinka István** és **Barsi Dénes** életét mutatják be a falra felszerelt interaktív kockák. A költők, írók életútja ezek forgatásával tárható fel, melyeket számos fényképpel próbáltunk még izgalmasabbá tenni. Az irodalomtörténeti részlegünk másik vizuális tartalomra épülő eleme az az óriás fotóalbum, amelyet kinyitva **Nadányi Zoltán** – a bihari trubadúr – élettörténetét fedezheti fel a látogató a fényképeket böngészve. A költő szellemét, kinek a faluváros elnevezést is köszönhetjük, a kiállításban is megidézzük, amint egy Remington írógépen éppen egy verset gépel, elbújva egy ruhásszekrénybe a „zavaró tényezők” elől.

Állandó kiállításunk felzárkózott a 21. század elvárásaihoz, nemcsak a kiállítási egységek felépítésén, koncepcióján mutatkozik ez meg, hanem például a kiállításvezetőn is. Berettyóújfalui földrajzi adottságaiból adódóan egyértelműnek tűnt, hogy a kilenc egységhez tartozó leírást és a múzeum történetét tartalmazó kis füzetet román és angol nyelven is elérhetővé tesszük. A fenntarthatóság hívó szavát meghallva, online formában is használható a kiállításvezető mindhárom nyelven, biztatjuk is a hozzánk érkezőket, hogy amennyiben módjuk van rá, inkább használják azt a nyomtatott verzió helyett. Egyrészt, mert az online felületet számos plusz információval láttuk el, amelyek meghaladják a nyomtatott verzió információ átadó lehetőségeit, másrészt ez a múzeum hivatalos weboldaláról akár otthonról is elérhető, az élményt a múzeum falain túl is újra felidézhetik a látogatók.

A kiállítás kivitelezésén több környékbeli szakember dolgozott, akik munkájukkal biztosították a 21. századi megjelenítést. Az interaktivitás jegyében a tapintható, kézbe vehető eszközök jelenléte és az informatikai felületek nem túl tovakodó beépítése között lavíroztunk a megvalósítás során. Fontos, hogy minden korosztály megtalálja a számára érthető adatátadó formát, ezért használunk online és offline alkalmazásokat és a személyes tárlatvezetést, amelyet semmilyen eszközzel nem pótolhatunk. Az állandó kiállítás egy önmagában értelmezhető entitás, de szerves részét képezi a tudásátadás folyamatának, hiszen a múzeumban folyó múzeumpedagógiai munka kiállítás nélkül elképzelhetetlen. Jelen pillanatban közel ötven foglalkozás közül választhatnak a hozzánk látogató óvodás és iskoláscsoportok.

A 2018-ban megkezdett és 2021. augusztus 20-án ideiglenesen lezárt munkák során a Bihari Múzeum állandó kiállítása új külsőt kapott, új témákat sikerült beépíteni a kiállítás idővonalába és olyan gyűjteményekből tudtunk műtárgyakat beemelni, amelyek korábban még nem kerültek a nyilvánosság elé. Természetesen a munka még korántsem ért véget, számtalan ötlet hever az asztalon, amelyekkel tovább lehet fejleszteni ezt a friss kiállítást.

TARTALOMJEGYZÉK

Történeti Muzeológiai Szemle 20.

I.

TANULMÁNYOK

- 7 Szolnoki Zoltán
A nők szerepe a középkori toszkán vendettákban. Egy firenzei és egy sienai történet tanulságai*
- 21 Gulyás Adrienn
**Értékek vagy érdekek. Honvédnők és „álhonvédnők” a valóság és a kultusz-
képzés tükrében***
- 43 Gaucsík István
**Pálffyak kontra Andrásnyak. Gróf Andrassy Gabriella szerepe egy családi
háborúban***
- 59 Kelbert Krisztina
**A 20. század első felének modern nőalakja Mayer Benőné Kadelburg Margit
irodalmi munkásságán és élettörténetén keresztül***

II.

KÖZLEMÉNYEK – MÓDSZERTAN – MŰHELY

- 85 **In memoriam: Frisnyák Zsuzsa** (Béres Katalin)
- 87 **In memoriam: Bodó Sándor** (Petercsák Tivadar)
- 91 **In memoriam: Munkácsy Gyula** (Bogdán Melinda)
- 93 Szvitek Róbert József
**XXII. Országos történész muzeológus konferencia, szakmai továbbképzés.
Győr, 2021. szeptember 15–17.**
- 97 **A 2021. évi Wellmann Imre díjazottak: Kovácsné Bircher Erzsébet és Lengyel
Beatrix**
- 101 Cseh Valentin
**Két hősi asszony a középkori magyar–török háborúkból: Rozgonyi Cecília
és Jaksics Ilona***
- 109 Tóth Emese
**„Örök siralom lőn az tisztös asszonnak...”. Nádasdy Anna alakja levelei és
Tinódi éneke alapján***
- 117 Czeglédi Noémi
Nők az úriszék előtt*
- 125 Székelyné Kőrösi Ilona
Szilády Károly nyomdász és könyvkiadó a történetírás szolgálatában

- 137 Keppel Csilla
A szombathelyi kórházügy hősnői, 1891–1921*
- 155 Mohácsi Endre
A besztereci „aspersorium” kalandos útja a Nemzeti Múzeumba
- 167 Forró Katalin
Az első váci karácsonyi vásár
- 175 Cseresznyés János
Hanna világa. Történetek Woracziczky grófkisasszony fényképalbumából
- 191 Csibi Kinga
Mindig a harangok szolgálatában... Vass Zoltán református lelkész és harangöntő hagyatéka

III. ÚJ SZERZEMÉNYEK

- 201 Bakó Bálint
A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum zászlógyűjteménye

IV. KIÁLLÍTÁSOK

- 209 Kaján Imre
„Hajt mint Blaskovich!” – Megújult kúria-múzeum Tápiószelén
- 215 Papházi János
Megújult a Grassalkovichok kora című állandó kiállítás a Gödöllői Kastélyban
- 227 Szőke Richárd Rajmond – Szűcs Endre – Török Péter
A táj és az ember. Herpálytól a faluvárosig. A Bihari Múzeum régi/új állandó kiállítása
- 233 Bernátsky Ferenc
A vitézavatás száz éve – fejezetek a Vitézi Rend történetéből. Időszaki kiállítás a Tornyai János Múzeumban, 2021–2022

V. KÁRPÁT-MEDENCEI KÖRKÉP

- 239 Baják László
Vöröskő. Középkori lovagvártól a barokk várkastélyig
- 245 Müller Péter
A lévai temetői 1848–49-es emlékmű története

VI.
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

- 263 Baják László
Orgona Angelika: Az amerikai grófné. Szápáryak és Széchényiek emlékei
The American Countess
Család-történetek I. köt. Szerk. Császtvay Tünde és Orgona Angelika. Bp., 2020. 218 p.
- 265 Székelyné Kőrösi Ilona
A Kecskeméti Katona József Múzeum kincsei. Treasures of the Katona József
Museum of Kecskemét. Szerk. ifj. Gyergyádesz László. Kecskeméti Katona
József Múzeum. Kecskemét, 2020. 200 p.
- 269 Tolnai Gyula
Blaskovich János: Hogy történt... A nagy háború átviharzása Tápiószelén.
Szerk. Estók János. Budapest, 2021. 475 p.
- 273 Kaján Imre – Várdai Levente
Online folyóiratok és adatbázisok történészeknek
- 275 **E SZÁMUNK SZERZŐI**
- 277 **ÚTMUTATÓ**
- 279 **TARTALOMJEGYZÉK**

*-gal jelölt írások a 2021. évi győri konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai

A kiadvány a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Nemzeti Múzeum
és a Göcseji Múzeum
támogatásával jelent meg

ISSN 1588 – 8207

Felelős kiadó a Magyar Múzeumi Történész Társulat elnöke

Nyomta és kötötte: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Tomcsányi Péter

Készült 300 példányban